

Љиљана Шој

СИНТРА, ВРТ ВЕЧНОГ РОМАНТИЗМА

Све су речи немоћне пред лепотом Синтре и нико није оригиналан, а понајмање ја, ако је услед релативности и субјективности укуса прогласи најлепшим кутком Европе, можда и света. Кад сам је угледала први пут, у августовско предвечерје, залазило је сунце, а над зидинама маварске тврђаве из VIII века, које доминирају над градом као први или барем најстарији колико-толико сачувани знак да су људи препознали чудесност ове тачке на планети, истовремено је сијао уштап. Наравно да тад нисам знала да је Клаудије Птоломеј назвао ово место Планином месеца, али приказ се савршено подударао са својим древним именом и заустављао је дах, колико год овај израз био овештао. Али ко га у неким тренуцима, особито на путовањима, не осети није имао рашта путовати.

Дуг је списак уметника, владара, богатих моћника омађијаних Синтром. Лорд Џорџ Гордон Бајрон на почетку својих медитеранских лутања открио је Синтру и боравио у њој у два наврата, написавши овде прво певање *Чајлда Харолда*. И данас постоји минијатурна кафаница са само једним сточићем напољу, омиљеним Бајроновим местом. Рихард Штраус, Ханс Кристијан Андерсен, Вилијам Томас Бекфорд, португалски писци од Камоиша до Сарاماга, коначно и наш Иво Андрић, да споменем само неке, подлегли су чарима Синтре, њеним дворцима и вртovima у којима буја све зеленило овога света, кажу више од две хиљаде врста дрвећа и растиња са свих континената. И данас мислим да је Андрићева прича „Бајрон у Синтри“ једна од најлепших у светској књижевности, а неку врсту „знака“ видим и у томе што је објављена у години Песоине смрти (1935). Случајно сам недавно сазнала да о том лирском бисеру исто мисли и мени важан стваралац и драг човек Иван Ловреновић.

Није нимало чудно што су Синтру поново открили и на светски глас изнели романтичари. Њен бајковити положај и изглед, мешавина стилова која краси и онеобичава њене дворце, величанствени паркови који скривају њихову монументалност, њена бурна и слојевита историја, били су идеалан декор управо за романтичаре и „светски бол“, једну од кључних заједничких тачака њихове поетике. Да лепота уме да заболи јасно је и савременом човеку, барем у тренуцима сасвим личне осетљивости. Догађа ми се да плачем због лепоте, али и да људи око мене помисле како ме нешто боли. Уосталом, свет не би био место какво јесте када би нас све погађала лепота, а распао би се ако би појам лепоте за све био исти.

* * *

Да ми поквари радост посете једном од најатрактивнијих краљевских двораца у Синтри покушала је једна оса. На самом уласку убод у палац, пошто сам алергична, довео је у питање удаљавање од центра града у случају да ми затреба лекарска помоћ.

Док седим ишчекујући реакцију, а рука неприродно брзо отиче и боли као да ме је жацнуло нешто много опасније од сироте осице, размишљам како самоувереној људској врсти, наоко незауостављивој и у освајању, а камоли обиласку света, мало треба да осети своју беспомоћност и крхкост. У све приче о неустрашивим освајачима, истраживачима, мисионарима, путницима, заправо смо уграђивали потребу да увек изнова савладамо страх, а није искључено ни да је управо страх многе од њих мотивисао да чине оно што су чинили, страх од дивљине, даљине, непознатог, новог, другачијег, неразумљивог. У читавој смо историји много више учинили, и доброга и злого, савлађујући страх, него испољавајући храброст. Роман *Келџов сан* Марија Варгаса Љосе, и не само он, у целини је саткан од оваквих размишљања.

Алергијска реакција срећом изостаје, па крећем, с кћерком, кроз парк, поприличном узбрдицом, у правцу дворца. Прохладно је и ветровито, а дворца у висинама обавијен је маглом. Густе магле на брду изнад Синтре, и прохладне ноћи чак и у августу нису необичне, напротив, због близине океана редовна су појава. Синтра је и постала омиљени летњиковац због своје микроклиме. Чудесни дворца у магли, коју ветар ковитла тако да час скрива час открива високе торњевае, куполе, куле, мостове делује нестварно, ванвремено. Негде сам прочитала, припремајући се за посету дворцу Пења, за који Андрић каже да „по свом положају превазилази лепоту свега што се може измислити и испричати“, како је извесни Ал-Бахри, у XI веку, забележио да је ово „место вечно обавијено непролазном маглом“, а сада помишљам како та „непролазна магла“ није стилска фигура, и како тој магли ништа не значи десет векова, нити десет пута по десет векова, али како је ипак важно што је тај Ал-Бахри забележио ту маглу. Или се само тешим да је важно, јер већ знам да ћу је и ја забележити, па... За тренутак осетих вртоглавицу којој свакако није узрок отекла рука, али да је Ал-Бахри у своје доба забележио и неку осу вероватно бих се данас забринула за свој разум.

Парк око Пење простира се на двеста хектара. Стене, шума (кедар, араукарије, тује...), павиљони, фонтане, каскаде, језерца, лавиринт, путелци који маме. На врху једне стене споменик Ратнику, у металном руху средњовековног витеза с копљем и штитом, на којем је уклесано: „О, слано море, колико је у твојим водама португалских суза!“ На највишој коти парка (540 метара) стоји монументални крст, на месту где је 1522. године стајао стари који је срушен услед удара грома. Могу да замислим оновремени људски страх пред тим *знаком* да чак ни крст није одбрана од божјег гнева! Обнова крста вероватно је био покајнички чин. Кажу да се с овог места, кад нема магле, види океан на западу, ушће Тежоа на југу, Лисабон на истоку, Синтра под ногама. Један од оних видиковаца које после сањате не разликујући сан од јаве.

Магла се ипак повукла кад смо доспеле на централну терасу дворца, а на лицима посетилаца се види да то доживљавају као поклон природе, као неку врсту добродошлице сваком ко се без обзира на ђудљиво време домогао врха у нади да ће синути сунце и открити све чари панораме. Чини се да не постоји стил у историји архитектуре а да није нашао свој кутак у овом здању, што се упркос теоријском омаловажавању еклектицизма на овом примеру показује као успешан и делотворан склад. Основни утисак је да сте у егзотичном средњовековном замку, а елементи готике, мудехара, ренесансе, византијског, мануелинског, источњачких стилова (Египат, Индија, Јапан)

чине да се савремени посетилац осећа као да истовремено сурфује кроз различите епохе и културе, те да борави у виртуелном, а не у стварном свету. Дворац је подигнут на месту разрушеног јеронимитског самостана, саграђеног 1504. године, чији су остаци (кула са сатом, трпезарија и капела) вешто уклопљени у световно здање. Место за самостан одабрано је јер се ту по предању појавила Света Дева, али и јер су с њега први пут угледали флоту Васка де Гаме на повратку из Индије.

На централну терасу улази се кроз уску капију над којом доминира незаборавна скулптура Тритона, морског чудовишта застрашујућег погледа и снаге, који на раменима држи терет китњастог балкона као да на својим плећима држи цео свет и сву тежину његове историје. Тренутак личног контакта с неизбежним Тритоновим погледом, који као да саопштава да само од његове снаге и воље зависи хоћете ли проћи или ће се свет сурвати на вас, личи на иницијацијски ритуал. Пролазак изазива неку врсту олакшања, готово захвалности што је тај титан преузео на себе и терет сваког појединца, омогућивши му да се докопа пространства и слободе, ваздуха и импозантног видика. Необичност Пење, између осталог, јесте и у чињеници да је градња овог романтичног дворца (1840–1885) започета двадесетак година пре градње овог типа замкова (1860) по централној Европи, дакле да су један португалски краљ и један пруски архитекта (барон Лудвиг фон Ешвеге, који је себе овековечио и у скулптури Војника) били у пионирској прилици да измаштају потенцијални узор каснијим романтичарским неимарима. Сваки балкон, сваки прозор, врата, сваки детаљ унутрашње декорације прича је за себе: флорални и геометријски мотиви, животињско царство, бројни масонски симболи, украшени зидови и таванице, раскошне тканине, оригинални намештај, посуђе, порцулан, кристал, канделабри, свећњаци, слике... Из собе у собу, као у свим краљевским дворцима широм света: трпезарија, музичке, радне, гостинске, спаваће собе, салони (арапски, индијски, јапански). Поред специфичности (углавном захваљујући маварској и мануелинској уметности), нижу се очекивани простори каквих ћу се још нагледати по португалским дворцима, и каквих сам се у животу нагледала у Француској, Италији, Чешкој, Аустрији, Пољској, Русији, Кини, Тајланду...

Унутрашњост двораца подразумева нужна, каткад и заморна понављања, али увек се нађе незаборавних ситница начињених с невероватним осећајем за лепоту, због којих ми ови обиласци никада неће досадити. Скромни и обични смртници помисле на оваквим местима како није тешко постати мегаломан у ширењу простора и богатства готово свакоме коме се за то укаже прилика, али на крају, барем се мени чини па закључујем да је каткад морало да сине и у глави њихових власника, превлада и одбојност према величини и количини, неугодност осећаја властите сићушности, фобија од простора. У толиким собама, библиотекама, трпезаријама и најдуготрајније власнике вероватно почиње мучити питање времена, јер само у пешачењима по поседу пролази пола живота. Вероватно су се ипак одлучивали за омиљене кутке, док је све остало служило потврђивању моћи и богатства, дакле фасцинирању других.

Пења је ипак непоновљива и јединствена по својој спољашњој архитектури и чаробном врту, мада ће врт дворца Кинта да Регалеира у мом поимању савршенства вртне уметности заузети прво место и у неким аспектима потамнити славу Версаја, Петергофа, Царског села.

Кинта да регалеира

Док је Пења споља сва у жутом и црвеним тоновима, дворца Регалеира на први поглед осваја својом девичанском белином, складним размерама и сведеношћу величине на „скромну“ меру, компактношћу површина разбијених чипкастим каменим резбаријама, скровитим терасама невидљивим са челне стране. У основи, он призива ренесансну епоху, додајући јој декоративне елементе готике и мануелинског стила који је заправо једина права и аутентична португалска прича. Сви детаљи мануелинске изведбе јесу велика и у времену важна прича у камену: о мору, далеким пловидбама и чудима виђеним на путовањима. Преплет бродских конопаца, сидра, једра, катарке, цветни мотиви, морска чудовишта, окамењени свет симбола који сведоче о освајању света и повратном утицају далеких култура и митова на свест освајача. Походи у свет јесу доносили злато, сребро, зачине, тканине, али и нова сазнања и искуства која су мењала свест, поглед на живот, потребе, навике, жеље, снове. Мењала су чак и страхове.

Регалеира је замак који као да сведочи о непредвидљивим путевима тих процеса, музеј егзотичних и скровитих интересовања његових историјских власника, фанатично заинтересованих за алхемију, окултизам, езотерију, масонство. Све врви од видљивих и запретаних фрамасонских и темпларских симбола. Замак као да је подељен на сјајни и раскошни јавни део, који поседује у умањеном облику све што имају владарски дворци и, с друге стране, један ушушкани део намењен активностима упућених чланова и склоњен од репрезентативне, раскошне и лагодне свакодневице. Та се подела осећа и данас, кад је дворца и технолошки беспрекорно претворен у музеј, са свим подацима који у временској вертикали сведоче о градњи и доградњама, слојевима, идејама и намерама претвараним у стварност.

Најчудеснији је ипак врт овог дворца који надилази његово тајанство, јер у спољњем простору распростира и интензивира причу о маштовитом и скривеном, изненадном и неочекиваном свету. Да ли је врт саграђен да посетиоца дворца удаљи од тамошњих, у свом времену проблематичних и опасних активности, припадања, опредељивања, интересовања, завера, или је баш он био кључно место за доношење одлука, тајне састанке, пресудне уроте, перипатетичка надметања, призивање инспирације, или је један од власника напосто волео егзотичне вртове и имао услова да се на светском нивоу такмичи у овој дисциплини, сад је свеједно. Тек, овај врт пун вода и пећина, боја и мириса растиња из целог света, камена вајаног природом и људском руком, јесте један од оних богомданих за мог књижевног пријатеља Џевада Карахасана и његову сјајну *Књију вршова*.

Тешко је изабрати најлепше место у овој светковини вртне уметности. Да ли је то чистина идеална за позоришну сцену под ведрим небом, на којој доминира гигантско дрво/инсталација, са чијих грана висе отворене књиге, или је то језерце обрасло локвањима, које се може прећи скакутањем с камена на камен да би се ушло у шпиљу, или неки од кружних видиковаца, ремек-дело минуциозне резбарије у камену? На мене је ипак, у покушају да за себе створим некакву хијерархију вредности у понуђеном обиљу рајских лепота, покушају који је пре професионална деформација вредновања и преиспитивање укуса, најјачи утисак оставило чудесно здање некакве „наопаке

куле“ која доказује да су *горе* и *доле* релативни појмови, настали из угла гледања и места с којег нешто посматрамо. Ово деветоспратно здање са завојитим степеништем као да сугерише да пењање и силажење могу да буду и бивају једно те исто, да небо може бити доле, а земља горе ако нас не заведе или успешно заведе „пусто знање“ и опасна навика. Преводећи с разних језика како је све називано ово дело мајсторске архитектуре и имагинације, дошла сам до имена „бунар иницијативе“ или „бунар подухвата“, као до мени најближих значења онога што видим, али и онога што осећам док полако савладавам степенике мимоилазећи се с очигледно једнако фасцинираним посетиоцима.

Не сећам се да ли сам се пењала или силазила, јер кад једном уђете у тај зачарани простор, тај истински тамни, али и просветљени вилајет, може вам се догодити и једна и друга варијанта, у зависности кад се у шетњи вртом одлучите на подухват, кад преузмете иницијативу. У сусрету с овом грађевином идеје, тезе, подуке и поруке, којих декларативно нема, али су се у мени однекуд створили, због чега ово место, у стању вербалне немоћи, зовем *грађевином*, јер заправо не знам како да га назовем, пошто сам све сигурнија да није *само грађевина*, у магновењу сам схватила да ми овај бунар поручује: постоје они којима су и горе и доле небо, и они којима је и горе и доле земља. И још каже: не опредељујем те, није то сврха мог постојања, нити сам ја зато ту, нити си ти зато овде. Ни у подземном „граду“ у Кападокији нисам била тако збуњена смислом необичног грађевинског подухвата људи, али тамо је ипак било у питању бекство од опасности, надмудривање непријатеља, нагон за самоодржањем, а овде не видим никакву практичну примену, овај бунар није ризница воде, није саграђен за скривање него, барем ми се чини, за показивање и доказивање нечега.

У шетњи вртом, забављени његовим атракцијама, не примећујете огромну разлику између његове најниже и највише тачке. А онда изађете из заумне деветоспратнице без сигурности шта јој је темељ а шта кров, и схватите да и испод и изнад ње врт поседује још дубине и висине, те да су све ваше мере непоуздане, а реалност његових димензија небитна. Димензије врта дворца Регалеира подлежу искључиво духовним и естетским мерама.

Краљевски дворцац

Данашњи главни трг у Синтри простире се испред Националног дворца, краљевске летње резиденције из XV века. Како то обично бива, историја му је много дужа, али је његов садашњи изглед, споља и изнутра, резултат обимних рестаурација, доградњи и „модернизације“ какву је у поменутом веку подузео и окончао владар Жуао I. Саграђен је на месту старог дворца муслиманског губернатора из VIII века, а 1147. освојио га је Алфонсо Енрикеш и почео прилагођавати новом времену, стиливима и укусу, да би га од 1281. дограђивао и нови монарх...

Чудан је тај феномен издвајања из туристичке вреве, куповине, испијања капући-на у оближњем кафићу, тај мали корак који начините напуштајући сунчан дан и свој свет да бисте заронили у свет стар шест векова, и у нечију интимну свакодневицу исто толико стару. Док седите напољу и посматрате чудне „торњеве“ не знајући шта они

заправо јесу, фину израду прозора у мануелинском стилу, кровове и беле фасаде, примећујући по висини и облицима и детаљима заправо некакав триптих, троделни ансамбл здања спојених у необичну али складну целину, питате се шта „крију“ ти моћни зидови и замишљате унутрашњост на основу искуства већ виђених двораца, другде. Искусствено, знате да је мања разлика између, на пример, Версаја и Петергофа, од оне коју ћете уочити у дворцу пред собом, јер Португал има своју причу, као што и читаво Иберијско полуострво има своју у односу на „остатак Европе“, оне на коју се угледао Петар I правећи од Санкт Петербурга и околине „своју руску Европу“.

И заиста, закорачујем у простор који наглашава специфичности једног другачијег укуса, менталитета, вештина, заната, другачије историје и традиције, простор који сугерише да поднебље и историја и те како дефинишу поглед на свет. Запамтићу овај дворца по доминацији кухиње, не само просторној, месту на којем сам коначно схватила шта значе они необични „торњеви“ споља. Нису они никаква ексцентричност спољашње архитектуре, већ грандиозни димњаци који приводе својој функцији овај огромни простор у коме се бринуло о благоутробију и истанчаним непцима и хедонистичком ужитку у кулинарским ђаконијама, краљевске породице и њених гостију. Риба смрди док се спрема, али зато дивно мирише на трпези, помишљам с осмехом док разгледам џиновске котлове, варјаче, ножеве, пладњеве, огњишта и коначно дигжем поглед ка таваници (ка небу?) и разумевам улогу највећих димњака које сам у животу видела. Лако је замислити краљевска величанства у постели, библиотеци, за столом док пишу писма и доносе историјске одлуке, али овде је прилика да први пут замислимо кухињску вреву, пару, врућину, мирисе, довикивање, ужурбаност, нервозу и амбиције оних који би да се кроз стомак моћника докажу или најпросто опстану. Никада се у животу нисам дуже задржала у једној кухињи, чак ни у сопственој коју сам заинађено опремала лепим и корисним стварима подсмевајући се самој себи негде о свом педесетом рођендану. Нека буде барем лепа, говорила сам ретким пријатељима камчећи добронамерно разумевање, и знајући да у њој нећу проводити време, чак ни да коначно успем у недостижном ми пројекту – „јаје на око“.

(Музеологија је, дабоме, наука. Савремена и озбиљна, таман толико колико смо ми озбиљни, неоптерећени табуима, једноставни и искрени, нормални такорећи, у свом виђењу и разумевању прошлости. Изгледа да ипак морате доћи у Португал да бисте у дворцима претвореним у музеје видели „интимну историју човечанства“, заједно с детаљем како су празнили своје тело наши славни преци. И како су боловали, умирали, како су их покушавали лечити, колико је њихова смрт била близу њиховог живота. И колико су, као верујући људи, ма колико моћни, дозвољавали да се под њиховим кровом смрт догађа паралелно са животом. Али, о том потом, то је већ прича и о дворцу у Мафри.)

Дакле, пењем се с нивоа где видим како су нахраћени, на ниво где могу да замишљам како мисле, планирају освајања као доказ моћи, воле и мрзе, друже се, политиче, читају и музицирају, доживљавају себе и друге, власници Португала и његове оновремене доминације у оновременим светским размерама. Посматрам и додирујем прелепе зидове дворана, керамичке врхунце мајсторства начињеног у Валенсији и Севиљи, геометријске мотиве и „слике из живота“ сачињене од плочица, тзв. азулежа,

савршенство таваница које „приповедају“, предмета који ћуте ако не употребим машту. Вртоглава промена стилова, материјала, боја, источњаштва и западњаштва, укус који може да се призна и одбаци, створи и промени, докаже и заборави. Довољно је времена прошло да се и хир прочита као знак, и тренутна воља као битан уметнички правац, и експеримент као живи доказ поимања лепог.

Капела у овом дворцу се памти и кад се од концентрације утисака на дугом путовању успавају чула и премори мождани центар за примање и памћење нових информација. Њени зидови покривени керамичким плочицама врхунског квалитета, у земљи која је и иначе ту врсту уметничког израза довела до савршенства, зидно сликарство патинираних боја и торжественних мотива, прелепа таваница с геометријским шарама, дуборези у храстовини и ораховини, свечана тишина коју ништа не ремети. Памти се огромна хералдичка сала квадратног облика, надсвођена осмоугаоном таваницом коју красе седамдесет два племићка грба свих породица колико их је имао Португал у XVI веку, зидови осликани призорима из лова керамичким плочицама; арапска дворана, некадашња краљева спаваћа соба, сва у севиљској керамици; дворана краља Алфонса VI, с најстаријим патосом у Португалу, у коју га је био живог закључао брат Педро II, кажу по договору јер је био умоболан, и где је овај провео девет година до своје смрти од апоплексије 1683. године; дворана Сирена и њена тешка врата украшена резбаријама с арапским мотивима. Памте се погледи с мноштва прозора на ушушкане вртове сакривене од спољњег света, минијатурне лавиринте који позивају на вечно губљење и тражење онога до чега (или до кога) вам је стало. Једноставност ових геометријских вртова, заклоњених високим зидовима, у односу на раскош оних у Пењи и Регалеири је дирљива. У први мах као да говори о скромности њихових власника, мада ће пре бити да је у питању била потреба за изолацијом и недодирљивошћу.

Историјски центар

Центар Синтре са живописним улицицама, црквама, споменицима, музејима, фонтанама, кафаницама и сувенирницама, зеленилом и пријатним трговима концентрично се шири у свим правцима од Краљевског дворца. Најстарији део страдао је, као и Лисабон уосталом, у разорном земљотресу 1755. године, али је касније помно реконструисан. Мимо својих чувених двораца, Синтра је сва саздана од интересантних здања чије фасаде маме мешавином стилова, од привлачних детаља који имају своју причу (Маварска фонтана, Фонтана Буренце из које би многи волели да потекне чувено португалско вино, Фонтана Сабуга где из женских груди тече вода чувена још од средњег века по својој лековитости, Дом Сапа, познат по традиционалном португалском десерту *кеижаса*). Како се тесне, стрме и клизаве улице пењу ка брду изнад града, тако се на сваком кораку отвара нови видик због којег вреди застати, што сви и чине, не скидајући изразе дивљења и одушевљења с лица, не одлажући фото-апарате у торбе, седајући где год стигну да упију и запамте обиље несвакидашње лепоте и склада овог града/парка, у којем и најокорелији реалисти барем привремено постају романтичари.

Океан/море

Возимо се из Синтре на Атлантук. Данашњи циљ нам је светионик Кабо де Рока, најзападнија тачка европског континента, тачније, један од циљева, јер на питање шта хоћу да видим у Португалу детињасто одговарам: *све*. Већ на првом одморишту *све* се претвара у *нешто* што одиста вреди видети. Бело месташце с црвеним крововима на високој стени изнад океана, као да буквално виси над њим, стешњено тако да имам утисак да кућице гурају једна другу не би ли ипак стале што ближе рубу провалије испод које бесомучно пене и бучно се разбијају о камење неуморни таласи. Азењаш ди Мар, ако сам добро упамтила. Вода и камен, чини се ништа више. Наравно и људи, од којих су неки храбрији од мене јер се не бих усудила да запливам овде, чему бих се још пре неку годину смејала пошто тад није постојала морска плажа на којој бих се плашила уласка у воду. Тешим се да је базен, ограђен минималним зидом тик уз океан, доказ да нисам једина која респектује океан у толикој мери да га се и плаши, у својој га глави битно разликујући од мора и на местима где се никаква разлика не види. Криво је помно изучавање географије у детињству, као и мој однос према речима који такође вуче корене из времена кад сам много више учила него видела својим очима, читала него ходала, закључујем с ироничним смешком упереним себи самој и класичном вицу о ходању по мосту и читању Андрића.

И данас знам ток свих својих раштрканих мисли подређених, делимично, сензацији званој океан, иако ми ово није први сусрет с њим, а камоли с густом мрежом асоцијативних вратоломија које ме заскоче где год да се нађем; и данас памтим сваки минут проведен на плажи Азењаш ди Мар у којем се интензивно дружим с књижевним утварама и сопственом, богтепита откуд долуталом тугом (можда баш ово непреводиво осећање, расположење, стање, Португалци зову *saugag*), детињасто се трудећи да је преведем на осећање радости што се налазим у земљи коју сам годинама желела да видим. Каже се да за остварење жеља никада није касно. Лаж. Барем из угла некога ко је одвећ вредновао речи, па ипусту реч жеља, видећи је увек са ореолом златасте недостижности. Жеља, ако је жеља како је ја схватам, бесконачно се удаљава од сваког њеног остварења. Иначе је (не)могућност, а не жеља.

Можда је мерење најзападније тачке Европе релативно (посебно ако се упитамо о копненим котама Ирске и Исланда), али изузетно јак ветар на тој коту, на којој опстаје само ниско, дивље растиње, и неки прелепи бели цветови, изгледом нежни и крхки, али способни да издрже на овој ветрометини, јесте у сваком тренутку дана и ноћи, и годишњег доба, апсолут. Како само ту необуздано дува, у иначе мирном и ужареном августовском дану, ветар који не пристаје на питому климу најближе околне. Како диже сукње и витла косама насмејаних туристкиња које би да се фотографују поред чувеног каменог стуба с крстом, на којем је уклесана северна ширина и источна дужина историјске коте, а једва издрже блесак камере бежећи у непостојећу заветрину. Кажу, ово је парче земље које је Кристифор Колумбо прво угледао након свог првог мореплова у Америку, и кажу да му се у ноћи 4. марта 1493. године, у време јаке буре, бродовље успокојило баш ту, те да је срећан намеравао да уплови у оближњи Кашкаиш, кад су му будне морске службе, свесне драгоценог терета који

вероватно носи, навигале пут ка лисабонској луци. Кажу само, али нигде то тако уверљиво не звучи као кад вас ветар бацака по Кабо де Роки, с утиском да је живот ход уз ветар, мишљење и писање уз ветар, прилагођавање и одупирање ветру који ће нас на крају све одувати у ништавило.

Светионици посвуда делују као најосамљенији неимарски подухвати на свету, а њихова намена, рационално неопходна, гледано с копна има у себи нечег од узалудне борбе и горде амбиције да се мапира свет и означи где престаје несигурност воде и почиње тобожња сигурност копна. Овај на Кабо де Року, на надморској висини од сто четрдесет метара, једно је солидно утврђење опремљено за живот. Имам пријатеља који је у младости безуспешно конкурисао на радно место светионичара по јадранским острвима, а пошто је Јадран тада за мене био највећа виђена вода, прижељкивала сам да свој сан оствари на Ластову, јер ми се чинило да самоћа има блиске везе с даљином. При томе сам мислила на даљину од „наше“ тадашње обале, без свести да то подразумева близину италијанској обали. Чинило ми се како је то аскетски позив раван замонашењу, и питала сам се најозбиљније, не усуђујући се да питам друге, да ли жене могу да буду светионичарке. Могла сам сасвим лепо да замислим себе и свој живот насред мора, наравно са гомилом књига. Никада се нисам питала како се на таква места допрема храна и остале најнужније потрепштине, једино што ме бринуло било је шта бих радила када прочитам све књиге које имам.

Посматрам како људи усхићено трчкају овим комадом пуне земље, која опипљиво представља крај нечега и почетак нечег другог, која је собом истовремено и почетак и крај, и занесено се нагињу над воденим понором, чинећи макар један корак изван сигурносне оgrade као да ће им баш он омогућити да угледају нешто више, другачије, лепше, страшније. Све што је забрањено, макар и због личне сигурности, магично привлачи већину људи. Једни се држе групе, друштва, заједнице, други се осамљују колико год им то простор и време одвојено за посету „најзападнијој тачки Европе“ омогућавају. То су они који ће обавезно, ако буду у прилици, обићи и најужнију, и најисточнију, и најсевернију тачку било чега и било где. Знам да са милиони-ма људи на планети делим љубав према мору и фасцинацију великом водом, али такве се фасцинације увек доживљавају као личне, посебне, недељиве. Присећајући се своје „светионичарске фазе“, помишљам како ме је за копно везала такође једна врста светионика. Књиге.

Кашкаиш

Постоје места која је сасвим довољно да видим једном, и она кроз која је довољно да само протутњим (таквим ми се учинио Ешторил, монденски приморски град који би ме могао зауставити само да сам у њега стигла у време тениског турнира). Кашкаиш је, међутим, независно од славе познате туристичке дестинације у Португалу због лепих и приступачних плажа, једно од оних места с душом коју чак ни туристичка најезда не може да профанише, ни сезонска гужва да униформише. Место у које се пожелите вратити да предахнете од лисабонске монументалности и синтријанске

егзотике, да удахнете мирис мора и „кућица“ по мери човека. Куда на крају узбудљивог дана, вишесатних шетњи, заморних обилазака двораца, дугих вожњи? У Кашкаиш – на хладно пиво у сеновитој башти коју наткриљују савршени примерци палми. У слојевитом памћењу Кашкаиша као да још живи интензивно сећање на мирисе и мир рибарског сеоцета, а потом на господствену раскош првих богаташких летњиковаца у које се бежало од лисабонске вреве и жеге, али и зато што је краљевска породица од 1870. Кашкаиш одабрала за своју летњу резиденцију.

Стари центар Кашкаиша, ушушкан уз залив с пешчаним плажама, недалеко од рибље пијаце, започиње тргом поплочаним белим и плавим, у облику морских таласа каменом, што ствара утисак да сте још увек у плићаку мора. Уоквирен двома црквама из XVII века (Успенском Богородицом и Богородицом Морепловаца), Градском кућом са сликама од керамичких плочица, заштитним знаком португалске фасадне и уопште зидне уметности, с монументалном фигуром не знам више којег владара у средишту, овај трг одише спокојем и складом, иако је пун живота, кретања, таласања углачаног камена, звукова, мириса. И кад је тешко наћи слободно место за паркирање, и слободан сто у баштама, и кад се није лако пробијати кроз уске камене уличице шарене од изложених сувенира, и кад су пуне плаже, довољно је обухватити погледом видик с трга у Кашкаишу да тело и душу обузме савршени мир, да време стане, а спој неба, воде и камена преплаве свест.

Не знам у чему је тајна трга у Кашкаишу. Осећала сам се као да и јесам и нисам у граду. Као да и јесам и нисам на мору. Као да у даљини и видим и не видим бродове. Као да је небо и исто и није исто као другде. Као да сам у неком временском левку, као да посматрам слику и себе како посматрам слику. Било ми је тешко да се покренем, жао да одем. Као да сам чекала да се нешто деси и знала да се ништа неће десити. Као да ту нисам први пут и кад сам била први пут. Други пут се вратио и поновио осећај од првог пута. И још се враћа. Читам код куће Табукија, касније Жоаоа Торду, па Сарамага, а када помену Кашкаиш одложим књигу, затворим очи, и тад видим исто и осећам се исто као 7. августа 2011. године. У времену које и јесте и није моје.